

Piotr Kowolik

Wycieczki w edukacji ekologicznej uczniów klas początkowych

Nauczyciel i Szkoła 1 (51), 197-209

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr KOWOLIK

Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hlonda
w Mysłowicach

Wycieczki w edukacji ekologicznej uczniów klas początkowych

Słowa kluczowe

Ochrona środowiska, ekologia, edukacja ekologiczna, wycieczka, wycieczka ekologiczna, podział wycieczek, funkcje, etapy organizacji wycieczek, ścieżka dydaktyczna.

Streszczenie

Wycieczki w edukacji ekologicznej uczniów klas początkowych

Dokonano zdefiniowania pojęć: ochrona środowiska, ekologia, edukacja ekologiczna, wycieczka, wycieczka ekologiczna. Zaprezentowano podział wycieczek według Kazimierza Denka i Marii Jakowickiej. Wyróżniono podstawowe funkcje wycieczek: poznawczą, kształcącą, wychowawczą i motywacyjną. Omówiono etapy organizacji wycieczek: przygotowania, przeprowadzenia i opracowania oraz wykorzystania. W rozwiązaniach praktycznych podano kilka przykładów realizacji wycieczek ekologicznych w rezerwach na terenie województwa śląskiego.

Key words

Environmental protection, ecology, environmental education, tour, ecological tour, tours classification, functions, stages of trip organisations, educational path.

Summary

Environmental education trips for primary pupils

The following terms have been defined: environmental protection, ecology, environmental education, trip, and ecological trip. The classification of the trips by Kazimierz Denka and Maria Jakowicka are presented, and the basic functions of a trip are emphasized: cognitive, instructive, educational and motivational. The following stages of the trips have been discussed: preparation, implementation, description and utilization. In the practical solutions section, a few examples of ecological trips to reserves in the voivodeship of Silesia are presented.

Racjonalna gospodarka zasobami przyrody, ochrona środowiska człowieka to problemy, które znalazły się w centrum uwagi wielu dziedzin nauk humanistycznych, przyrodniczych i technicznych. Wzrastająca liczba publikacji naukowych, prasa codzienna, radio i telewizja stale sygnalizują przypadki niedostatecznej troski o nasze środowisko.

Ważnym elementem wielostronnego rozwoju dziecka w młodszym wieku szkolnym jest edukacja środowiskowa. Dotyczy ona wiadomości, umiejętności i postaw z dziedziny nowoczesnej ochrony przyrody i kształtowania środowiska życia człowieka. W jej zakres wchodzi również świadomość zagrożeń eko-

logicznych i konieczność właściwego postępowania na rzecz środowiska i życia.

Terminologia

Pojęcie „ochrona środowiska” to zespół środków i działań, które zmierzają do utrzymania środowiska w stanie równowagi biologicznej zapewniającej warunki bytowania organizmów żywych. Ochrona ta polega na zapobieganiu lub przeciwdziałaniu szkodliwym wpływom na środowisko, powodującym jego zniszczenie lub uszkodzenie¹.

Jedną z dziedzin nauk przyrodniczych powiązanych z problemami ochrony środowiska człowieka jest „ekologia”. To jedna z dziedzin biologii i jako nauka bada wzajemne relacje między organizmami a środowiskiem życia tych organizmów. Ekologia rozpoznaje, bada i określa struktury oraz funkcjonowanie układów ekologicznych i tym samym całej przyrody².

Pod pojęciem „edukacji ekologicznej” rozumie się edukację dzieci z zakresu ochrony i kształtowania środowiska człowieka, świadomie zamierzoną (celową, planowaną, systematyczną i stopniową) działalność nauczyciela względem dzieci i przy ich aktywnym udziale³.

„Wycieczka” szkolna jest jedną z form pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły umożliwiającą uczniom bezpośrednio poznanie środowiska lokalnego, przyrodniczego i społecznego, podejmowaną w celu poznania określonych obiektów przyrodniczych, geograficznych, zakładów pracy, zabytków historycznych itp.⁴

„Wycieczka ekologiczna” to zajęcia terenowe wyrabiające emocjonalny stosunek do przyrody i pozwalające na poznanie szczególnie pięknych fragmentów ojczystego krajobrazu jak i zdewastowanego, stwarzające motywację do odpowiednich zachowań w środowisku przyrodniczym. Na szczególne podkreślenie zasługują funkcje, jakie spełniają wycieczki ekologiczne:

- „wychowawcza” – polegająca na tym, że w trakcie wycieczek ekologicznych uczniowie uczą się żyć i pracować w zespole, jak też dobrej organizacji pracy i dyscypliny;
- „utrwalająca” – polegająca na zaplanowaniu zajęć terenowych (wycieczki) po zrealizowaniu większych partii materiału lub określonego działu, np. wycieczka do lasu, sadu, na łąkę, nad staw – utrwalające wiadomości o głównych cechach ekosystemów lądowych czy wodnych (opracowanie własne).

---

¹ K. Wiśniewski, *Leksykon ucznia. Ekologia*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 1997, s. 134.

² J. Strzałko, T. Mossor-Pietraszewska (red.), *Kompendium wiedzy o ekologii*, Wydawnictwo naukowe PWN, Poznań 2001, s. 360-361.

³ E. i J. Frątczak, *Edukacja ekologiczna uczniów klas I-III*, Oficyna Wydawnicza TU-VEX, Pabianice 1993, s. 13.

⁴ Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 195.

„Ścieżkami dydaktycznymi” nazywamy specjalnie dla celów dydaktycznych wytyczone trasy o długości od 2 do 6 km. Są zakładane w m.in. w parkach narodowych i krajobrazowych, rezerwatach, ogrodach botanicznych i innych terenach o wysokich walorach przyrodniczych⁵.

Klasyfikacja wycieczek

Idea organizacji wycieczek jako formy pracy dydaktyczno-wychowawczej pojawiła się w związku ze zwalczaniem metod scholastycznych i werbalizmu w nauczaniu. Francuski pisarz ery Oświecenia, znany filozof, pedagog Jean Jacques Rousseau (1712-1778) zalecał stosowanie wycieczek w celu rozwijania u uczących się twórczych zdolności, obserwacji i docieklivości.

Kraj nasz nie stał pod tym względem w tyle. Dydaktyczno-wychowawcze walory wycieczek jako spotkania dzieci i młodzieży ze światem i życiem doceniali członkowie Komisji Edukacji Narodowej (1773-1794). Zachęcali do stosowania wycieczek i dłuższych wędrówek w nauczaniu różnych przedmiotów.

O organizacji wycieczek szkolnych (ekologicznych) informuje *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 8 listopada 2001 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki* (Dziennik Ustaw RP 2001, nr 135, poz. 1516).

Kazimierz Denek wyróżnia następującą klasyfikację wycieczek:

I. Przedmiotowe:

- biologiczne, np. ornitologiczne,
- botaniczne,
- ekologiczne,
- historyczne, np. terenowe (pola bitew), muzealne,
- geograficzne,
- plastyczne, np. architektura, malarstwo,
- polonistyczne.

II. Ze względu na liczbę uczestników:

- indywidualne,
- grupowe,
- zespołowe – krajoznawczo-turystyczne.

III. Ze względu na środek lokomocji:

- piesze,
- kolarskie,
- kajakowe,
- kolejowe,
- autobusowe (autokarowe).

IV. W zależności od miejsca zamieszkania uczestników:

- bliższe,
- dalsze,

---

⁵ W. Stawiński (red.), *Dydaktyka biologii i ochrony środowiska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 182.

- krótkotrwałe,
  - dłuższe.
- V. Ze względu na poziom edukacji:
- przedszkolne,
  - szkół podstawowych (nauczanie I-III i IV-VI systematyczne),
  - gimnazjów,
  - szkół średnich,
  - szkół wyższych.
- VI. Ze względu na organizatora:
- szkolne,
  - zakładowe,
  - studenckie,
  - organizacje młodzieżowe i inne,
  - biura turystyczne.
- VII. Ze względu na cel i charakter ich organizacji:
- ogólnie krajoznawcze,
  - turystyczne,
  - towarzyskie,
  - szkoleniowe,
  - okolicznościowe o charakterze patriotycznym, festyny, rocznice,
  - gospodarcze,
  - wypoczynkowe zawierające komponenty profilaktyki zdrowotnej,
  - kulturalno-oświatowe (domy kultury, pałace młodzieży, ogrody jordanowskie),
  - sobotnio-niedzielne,
  - etnograficzne (folklorystyczne), np. poznawanie strojów, sztuki ludowej, zwyczajów, wierzeń.
- VIII. Ze względu na zasięg:
- krajowe,
  - zagraniczne.
- IX. Inne:
- zielone szkoły,
  - kolonie,
  - wczasy,
  - wakacyjne wędrówki (obozy wędrownie),
  - kompleksowe,
  - zintegrowane,
  - globalne,
  - wielopremiotowe,
  - interdyscyplinarne,
  - terenowe,
  - miejskie,
  - góralskie,

- do zakładów pracy⁶.

Za słuszny i przydatny uważam podział wycieczek zaproponowany przez Marię Jakowicką:

„Wycieczki rozpoznawcze” – służą rozeznaniu doświadczeń ucznia przez uchwycenie jego kontaktów z określonymi obiektami środowiska (termin: początek roku szkolnego lub przed realizacją nowego tematu). Nauczyciel w czasie wycieczki po danej miejscowości zwraca uwagę na ważne obiekty, instytucje społeczne, pomniki, miejsca historyczne, które są w programie przedmiotu, pyta o ich nazwy, czy uczniowie byli w nich, przy jakich okazjach. Ten rodzaj wycieczki pozwala rozpoznać, rozeznaczyć, jaki zakres wiadomości posiadają uczniowie odnośnie tych obiektów i ustalić dalsze kroki (potrzeby) w celu możliwie pełnego poznania.

„Wycieczki poznawcze” – których celem jest pogłębienie istniejących lub zdobycie nowych spostrzeżeń i doświadczeń uczniów w bezpośredniej styczności z rzeczywistością. Tematycznie ten rodzaj wycieczek powinien być węższy, z wyraźnie określonymi treściami, słownictwem i przedmiotami. Uzyskany w ten sposób materiał powinien stanowić wykładnię do dalszych lekcji, podczas których byłyby opracowany i uporządkowany.

„Wycieczki pogłębiające” – jest to ten rodzaj wycieczek, które nauczyciel organizuje wtedy, kiedy podczas opracowania pewnej części materiału w czasie wycieczek poznawczych powstały luki w jakości doświadczeń uczniów. Ten rodzaj wycieczek nastawiony jest na wyrównanie luk (braków) i realizowany jest wybiórczo. Uczniowie ponownie zbierają ustalony wcześniej zakres materiału, dokonują jego weryfikacji, zwracają uwagę na treści uprzednio nie uchwycone.

„Wycieczki porównawcze” – prowadzone są zazwyczaj podczas końcowych zajęć cyklu dydaktycznego, zwłaszcza w części podsumowującej, porównawczej.

„Wycieczki podsumowujące” – organizowane są po zakończeniu cyklu zajęć, w czasie którego to powstały wytwory uczniów, np. zdjęcia, wypracowania, prace techniczne, plastyczne. Organizuje się wystawkę prac w świetlicy szkolnej⁷.

Funkcje wycieczek

Wycieczki w pracy pedagogicznej spełniają następujące funkcje:

- „poznawczą” – polega na dostarczeniu uczniom informacji o świecie na bazie najbliższego środowiska. Wycieczka stwarza możliwość zetknięcia się ucznia z faktami historycznymi, ekologicznymi, społecznymi w warunkach naturalnych lub zbliżonych do nich,

---

⁶ K. Denek, *Edukacja pozalekcyjna i pozaszkolna*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań 2009, s. 209-218.

⁷ M. Jakowicka, *Wzbogacanie doświadczeń uczniów klas początkowych w kontaktach ze środowiskiem*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1982, s. 127-128.

- w różnorodności i bogactwie okazów, w ich licznych wzajemnych powiązaniach i w ścisłej łączności z pracą ludzi;
- „kształcąca” – polega na rozwijaniu spostrzeżeń i wrażeń niezbędnych do pracy myślowej, tworzenia i kształtowania pojęć. Wycieczka daje możliwość wyrabiania orientacji w terenie, nabywania określonych umiejętności i nawyków, wyzwala inicjatywę i samodzielność;
  - „wychowawczą” – charakteryzuje się dostarczaniem wzorów postępowania i kształtowania umiejętności zachowania się wobec kolegów, społeczeństwa. Wycieczka jest okazją do kształcenia uczuć patriotycznych, wyrabiania poczucia dumy narodowej; postawy ekologicznej;
  - „motywacyjną” – pobudza aktywność poznawczą ucznia, wyzwala i rozwija zainteresowania ekologiczne. Wycieczka przygotowuje do obserwacji ekologicznych, zaspokaja ciekawość, potrzeby intelektualne itp.

Powyższe funkcje są ze sobą powiązane integralnie. Nie występują oddzielnie⁸.

Etapy organizacji wycieczek

Skuteczność dydaktyczna i wychowawcza wycieczek jako formy organizacyjnej nauczania-uczenia się zależy od ich przygotowania, a zwłaszcza od starannie określonego celu i planowanych wyników każdej wycieczki. Praca uczniów podczas wycieczki może mieć formę pracy: jednostkowej, zbiorowej lub grupowej. Wycieczka powinna służyć realizacji określonych zadań dydaktycznych i wychowawczych, które należy uwzględnić w jej planie.

Poznanie przez uczniów otoczenia przyrodniczego, ekologicznego, geograficznego i społecznego powinno opierać się na bezpośrednich doświadczeniach, obserwacjach i przeżyciach, gdyż to tylko gwarantuje prawidłowość poznania, poprawność kształtowanych pojęć i możliwość wyrabiania właściwego stosunku do przyrody-ekologii.

Wycieczka, jak już wcześniej wspomniano, jest konieczną formą pracy z dziećmi w klasach I-III. Aby w pełni docenić rolę wycieczek w wychowaniu, trzeba przypomnieć, w jaki sposób dziecko poznaje otoczenie i przyswaja sobie pojęcia, jaka jest droga kształtowania uczuć i postaw ekologicznych uczniów.

Zasób wiadomości uczniów o otaczającej rzeczywistości i zasób ich doświadczeń nie jest zbyt wielki. Stąd wiele przedmiotów i zjawisk jest dla dzieci czymś nowym, czasem niezrozumiałym. Biorąc to pod uwagę, a także fakt, że dziecko w tym okresie myśli konkretnie w oparciu o to, co widziało, słyszało, co stanowiło przedmiot jego działania, należy dążyć, aby poznanie miało cha-

---

⁸ P. Kowolik, *Wycieczka jako swoista forma organizacyjna zajęć dydaktycznych*. „Przy sposobienie Obronne w Szkole” 1988, nr 4; tegoż: *Krajoznawstwo i turystyka jako forma czynnej rekreacji dzieci i młodzieży w wychowaniu pozaszkolnym* „Biuletyn Pedagogiczny” 1988, nr 2.

rakter konkretny, by przebiegało w bezpośrednim zetknięciu z przedmiotami, faktami i zjawiskami oraz w powiązaniu z działaniem.

Dziecku w wieku 7-9 lat nie powinno się przekazywać wiadomości o nieznanych zupełnie rzeczach drogą przekazu słownego.

To, co ma poznać, powinno zobaczyć – i to w miarę możliwości w naturalnym środowisku. Mówiąc o procesie kształtowania pojęć u dzieci pamiętamy, że tworzenie tych pojęć jest zależne od poznania przedmiotów lub zjawisk w drodze bezpośredniego kontaktu z nimi, poznania prawidłowej nazwy oraz wyodrębnienia charakterystycznych i istotnych cech danego przedmiotu lub zjawiska. Takie poznawanie i taka droga kształtowania pojęć wymaga niejednokrotnie wyjścia poza teren szkoły w celu umożliwienia dzieciom obserwacji otoczenia, a często działania w nim. Pamiętać należy o tym, że dobrze zorganizowana wycieczka nie powinna mieć charakteru jednostronnego.

Na kształtowanie postaw wpływa wiele czynników jak: rodzina, proces nauczania i wychowania, zajęcia pozaszkolne, mass-media, Internet, grupa rówieśnicza. Uważa się jednak, że największą rolę do odegrania ma szkoła i sam nauczyciel. Edukacja ekologiczna to konkretne działanie w środowisku i dla środowiska, to stwarzanie uczniom sytuacji, aby samodzielnie dochodzili do określonych zasad, aby umieli wyciągnąć odpowiednie wnioski.

Wycieczka stanowi w wielu przypadkach konieczny punkt wyjścia w realizacji treści ekologicznych, ponieważ dostarcza przeżyć, doświadczeń i wiadomości w sposób bezpośredni, przez zetknięcie się z przedmiotami, faktami i zjawiskami. Dlatego też przeżycia, doświadczenia i wiadomości, których dostarczają wycieczki ekologiczne, powinny być uporządkowane i uściślone, aby mogły być w pełni wyzyskane i przez uczniów należycie przyswojone.

Głównym celem kształcenia i wychowania ekologicznego w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej jest skuteczne i efektywne kształtowanie postaw uczniów zgodnych z etyką ekologiczną przez:

- budzenie szacunku dla przyrody i jej piękna oraz poczucia związku ze środowiskiem,
- uczestnictwo w przedsięwzięciach mających na celu ochronę i zapobieganie dewastacji środowiska naturalnego;
- rozwijanie odpowiedzialności i potrzeby reagowania na problemy ekologiczne;
- naukę ekologicznego życia we własnym domu;
- poznanie współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych⁹.

Podczas pobytu na wycieczce uczniowie zbierają różnego rodzaju okazy przyrodnicze, np. kasztany, żołądź, korę, muszelmki, kolorowe liście jesienią, które można wykorzystać na lekcjach plastyki, techniki, przyrody.

Wycieczka umożliwia tworzenie poprawnych wyobrażeń i pojęć ekologicznych, przyrodniczych, geograficznych i społecznych. Zadaniem wycieczek jest bezpośrednia obserwacja zjawisk, kompleksowe poznanie środowiska ekologicznego i przyrodniczego oraz roli człowieka w tym środowisku.

---

⁹ B. Bogucka, *Program edukacji ekologicznej dla klas I-III szkoły podstawowej „Aura”* 2000, nr 2 (wkładka).

Organizacja wycieczki powinna składać się z czterech zasadniczych etapów:

- przygotowania,
- przeprowadzenia,
- opracowania,
- wykorzystania¹⁰.

Tadeusz Nowacki rozróżnia trzy stadia organizacyjne wycieczki:

- „przygotowawcze”, którego zadaniem jest zaznajomienie uczniów z miejscem, celem i programem wycieczki, a także z zadaniami do wykonania w trakcie wycieczki;
- „właściwa wycieczka”, podczas której odbywa się obserwowanie i gromadzenie spostrzeżeń i różnych danych;
- „podsumowanie”, które odbywa się w trakcie lekcji (zajęć), polega na uporządkowaniu zebranych danych oraz wyciągnięciu wniosków¹¹.

Przeprowadzenie wycieczki musi być zgodne z ogólnymi założeniami metodyki, która zaleca, aby:

- zachować ścisły związek między przerabianymi treściami programowymi, a tematyką wycieczek;
- przestrzegać zasady – od wycieczek bliższych do dalszych.

Rozwiązania praktyczne

1. Przygotowanie wycieczki

Wycieczki uczą żyć i pracować w zespole, tj. dobrej organizacji pracy i dyscypliny. Wyrabiają emocjonalny stosunek do przyrody. Pozwalają na poznanie uroczych fragmentów najbliższych terenów (miejscowości, województwa, kraju). Stwarzają motywację do poprawnych zachowań w środowisku naturalnym (przyrodniczym, ekologicznym).

Przygotowując się do wycieczki (w tym ekologicznej), nauczyciel musi znać bardzo dobrze teren, plan dojścia lub dojazdu oraz musi ustalić środki dydaktyczne, które ułatwią mu organizację pracy takie, jak:

- poradniki ochrony przyrody, foldery, ulotki, podręczniki ekologii, biuletyny: Ligii Ochrony Przyrody, Polskiego Klubu Edukacyjnego;
- artykuły w czasopismach – „Aura”, „Chrońmy Przyrodę Ojczystą”, „Eko i my”, „Eko dom – w kraju i na świecie”, „Ekopartner”, „Ekoland”, „Eko Styl”, „Echo Leśne”, „Ekologia i Zdrowie”, „Hasło Ogrodnicze”, „Łowiec Polski”, „Mój Piękny Ogród”, „My i Przyroda”, „Poznaj Świat”, „Poradnik Działkowca”, „Przyroda”, „Parki Narodowe”, „Raj”, „Radomska Ekologia”, „Sozolog”, „Ten Świat”, „Zeszyty Ekologiczne”, „Zielona Planeta” oraz prasa codzienna;
- plansze i tablice przedstawiające rośliny i zwierzęta chronione;

---

¹⁰ F. Brzozowska, M. Kanikowska, *Wskazówki metodyczne do nauczania geografii w klasie IV*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1964, s. 47.

¹¹ T. Nowacki, *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1973, s. 489.

- albumy;
- aparat fotograficzny, kamera, lornetka, lupa,
- notatniki, szkicowniki
- mapy, plany miast.

Jasno należy określić cel i zadania zajęć (lekcji). Przygotowanie wycieczki ekologicznej winno być pracą zespołową (uczniów, nauczyciela i rodziców). Konieczne jest zapoznanie uczniów z zasadami bhp oraz z charakterystyką, np. rezerwatu, ścieżki edukacyjnej, ośrodka edukacji, gospodarstwa ekologicznego, oczyszczalni ścieków, wysypiska śmieci (miejskiego i „dzikiego”). Omówienie stosunku człowieka do lasu (roślin i zwierząt) oraz przypomnienie podstawowych postulatów ochrony przyrody ze szczególnym uwzględnieniem zasad zachowania się w rezerwacie, gospodarstwie, na ścieżce.

Wymaga jest następująca dokumentacja:

- „Karta wycieczki” (cel i założenia programowe), trasa, termin, ilość dni, klasa, liczba uczestników, nazwisko i imię kierownika wycieczki, liczba opiekunów, środek lokomocji, ubezpieczenie i oświadczenie o przestrzeganiu przepisów).
- „Harmonogram wycieczki” (data i godzina wyjazdu, ilość kilometrów, miejscowość, program, adres punktu noclegowego) (ANEKS 1).

2. Przeprowadzenie wycieczki

Oto kilka tematów zajęć, które należy zrealizować w formie wycieczki:

- Parki narodowe, rezerwaty,
- Obserwacje środowiska naturalnego w różnych porach roku,
- Najpiękniejsze przyrodniczo (ekologicznie) miejsca w najbliższej okolicy,
- Najbardziej zdewastowane (zniszczone) miejsca w najbliższym otoczeniu ucznia,
- Co to są gospodarstwa ekologiczne?,
- Wpływ przemysłu na środowisko.

Przewidywane osiągnięcia (uczeń potrafi):

- pracować w grupie (zespole) i integrować się z grupą,
- przeprowadzić dogłębną obserwację,
- prawidłowo wyciągnąć wnioski,
- przewidzieć skutki działalności człowieka.

Realizacja tej przykładowej tematyki zajęć w formie wycieczek zapewni uczniom wszechstronny i bezpośredni kontakt ze środowiskiem naturalnym. Uczniowie dowiadują się wielu interesujących rzeczy, biorą udział w różnego rodzaju pracach, obserwują różne środowiska na zasadzie przeciwieństw (kontrastów). Z jednej strony piękne i niezniszczone, z drugiej – zdewastowane, a często nawet „martwe”. Kontrasty tego rodzaju wpływają na przeżycia i doznania. Odwiedzają miejsca w zależności od specyfiki regionu, np. rezerwaty przyrody (są to obszary objęte ochroną i tworzone na różnej wielkości terenach). Rezerwaty klasyfikuje się w oparciu o przedmiot ochrony, np. rezerwaty leśne, florystyczne, faunistyczne, geologiczne i inne.

Kilka przykładów z terenów województwa śląskiego:

Rezerwat „Las Murckowski” położony jest w dzielnicy Katowice – Murcki, Nadleśnictwo-Katowice. Stanowi on pozostałość naturalnego lasu mieszanego, np. buk, dąb, grab, świerk, brzoza, jarzębina, kalina, bez koralowy. Rezerwat utworzono ze względów naukowych i dydaktycznych. Ze względu na położenie (bliskość kopalni „Murcki”) korzystnie wpływa na aspekt zdrowotny i estetyczni komponuje się z otoczeniem obiektu przemysłowego.

Rezerwat „Segiet” położony w miejscowości Blachówka, Nadleśnictwie Brynek i leśnictwie – Stolarzowice. Tworzy fragment lasu bukowego z domieszką świerka i sosny, występują również: leszczyna, kalina, czeremcha, kruszyna, bez czarny. Miejscami występują w lukach sztucznie wprowadzone klon, jawor, dąb. Cel ochrony w tym rezerwacie wynika ze względów naukowych, dydaktycznych i społecznych.

Rezerwat „Ochojec” położony w dzielnicy Katowice – Ochojec, Nadleśnictwo – Katowice. Został utworzony w celu ochrony następujących gatunków górskich, jak: olsza czarna, bez koralowy, ciemniźnica zielona, kokoryczka okołkowa. Drzewostan rezerwatu stanowią: sosna, olsza, świerk, dąb, wiąz, brzoza. Głównym celem tego rezerwatu są względy naukowo-dydaktyczne relikтового stanowiska roślinności górskiej.

Rezerwat „Rotuz” jest położony w gminie i Nadleśnictwie Chybie w środku lasów i otoczony drzewostanem świerkowym, z pojedynczymi okazami sosny i brzozy. Rezerwat stanowi torfowisko przejściowe, porośnięte mchami. W runie rośnie storczyk, rosiczka okrągłolistna, wełnianka. Z gadów żyją: padalec, miedzianka oraz żmija zygzakowata. Cel ochronny – względy naukowe i dydaktyczne torfowiska przejściowego.

„Szwajcaria Rachowicka” – ścieżka przyrodniczo-leśna, usytuowana w miejscowości Rachowice obok Sośnicowic, Nadleśnictwo Rudziniec. Znajduje się tam starodrzew dębowy, dolina Potoku Sierakowickiego, podejścia na stokach jarów oraz odcinki biegowe po siedliskach wilgotnych.

„Ośrodek Edukacji Ekologicznej Pszczyńskie Żubry” w Jankowicach koło Pszczyzny Nadleśnictwie Kobiór. Jest tutaj usytuowana wiata na skraju zagrody żubrów z widokiem na łąkę i stanowiska karmowe. Można tutaj obserwować pasące się żubry, przeprowadzić zajęcia edukacyjne wśród starego drzewostanu bukowo-sosnowego.

Ścieżka dydaktyczna „Babczyzna Dolina” w Nadleśnictwie Kobiór, trasa biegowa wzdłuż granic rezerwatu. Jej droga przebiega drogami leśnymi. Dzięki punktom obserwacyjnym można poznać m.in. zbiorowiska bagienne Doliny Korzeńca, najczęściej spotykane gatunki roślin i zwierząt oraz zbiorowiska roślinne czy etapy rozwoju lasu.

„Nadleśnictwo Rybnik” prezentuje sześć ścieżek edukacyjnych. Można podglądać daniela. W leśnictwie Syrynia można nie tylko podziwiać przyrodę, ale i podpatrywać zwierzęta. Odwiedzając ścieżkę przyrodniczo-edukacyjną „Gzel” na terenie leśnictwa Chwałęcice, można zaobserwować ciekawe gatunki ptaków wodnych: krzyżówkę, cyrankę, perkoza i równocześnie podziwiać piękno wodnego krajobrazu.

Z wycieczki należy przywieźć odpowiednią dokumentację (notatki, szkice, fotografie, zbiory (widokówki) – tylko takie okazy są zachowaniem zasad ochrony przyrody.

3. Opracowanie i wykorzystanie wycieczki

Po odbyciu wycieczki należy ją wszechstronnie wykorzystać. W tym celu należy: przebieg i wyniki pracy uczniów podsumować i oceniać, sporządzić wystawkę, dokonać wpisu do kroniki klasowej, zamieścić informację w gazecie klasowej, zaplanować sposób wykorzystania zdobytych wiadomości i umiejętności podczas wycieczki w realizacji innych przedmiotów. Po powrocie w klasie uczniowie dokonują analizy porównawczej. Piszą, drukują i rozpowszechniają ulotki informacyjne, np. Co to jest rezerwat? Jakie rośliny spotykamy na ścieżce edukacyjnej w Brynku gminie Tworóg? Jakie rośliny hoduje się w Gospodarstwie Szkółkarskim w Nędzy Nadleśnictwie – Rudy Raciborskie? Gdzie można spotkać parę jarząbków (Leśna Izba Edukacji w Siewierzu), a gdzie parę głuszców (Nadleśnictwo Wisła)?

W nadleśnictwach tworzone są ścieżki edukacyjne oraz obiekty turystyczne, które ułatwiają poznanie bogactwa naszych lasów i innych środowisk naturalnych.

Ważnym elementem w pracy nauczyciela i ucznia jest ocena, która pozwala sprawdzić, czy zamierzone cele i zadania zostały osiągnięte. Dla ucznia ma być ona motywacją do dalszej pracy, a dla nauczyciela sprawdzianem skuteczności stosowanych form i metod pracy. Realizując założenia programu ekologicznego, będziemy brać pod uwagę głównie zaangażowanie uczniów w proces poznania, aktywność podczas zajęć (wycieczek), a także wykazywanie inicjatywy i postawy ekologicznej.

Bibliografia

- Bogucka B., *Program edukacji ekologicznej dla klas I-III szkoły podstawowej*, „Aura” 2000, nr 2 (wkładka).
- Brzozowska F., Kanikowska M., *Wskazówki metodyczne do nauczania geografii w klasie IV*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1964.
- Denek K., *Edukacja pozalekcyjna i pozaszkolna*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań 2009.
- Frątczak E. i J., *Edukacja ekologiczna uczniów klas I-III*, Oficyna Wydawnicza TUVEX, Pabianice 1993.
- Jakowicka M., *Wzbogacanie doświadczeń uczniów klas początkowych w kontaktach ze środowiskiem*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1982.
- Kowolik P., *Wycieczka jako swoista forma organizacyjna zajęć dydaktycznych*, „Przysposobienie Obronne w Szkole” 1988, nr 4.
- Kowolik P., *Krajoznawstwo i turystyka jako forma czynnej rekreacji dzieci i młodzieży w wychowaniu pozaszkolnym*, „Biuletyn Pedagogiczny” 1988, nr 2.

- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Nowacki T., *Podstawy dydaktyki zawodowej*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1973.
- Stawiński W. (red.), *Dydaktyka biologii i ochrony środowiska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Strzałko J., Mossor-Pietraszewska T. (red.), *Kompendium wiedzy o ekologii*, Wydawnictwo naukowe PWN, Poznań 2001.
- Wiśniewski K., *Leksykon ucznia. Ekologia*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa 1997.

Pieczęć szkoły

KARTA WYCIECZKI (IMPREZY)

Cel i założenia programowe wycieczki (imprez)

.....
 .....
 .....

Trasa wycieczki (imprezy)

Termin..... Ilość dni..... klasa/grupa.....

Liczba uczestników.....

Kierownik (imię i nazwisko).....

Liczba opiekunów.....

Środek lokomocji.....

OŚWIADCZENIE

Zobowiązuję się do przestrzegania przepisów dotyczących zasad bezpieczeństwa na wycieczkach i imprezach dla dzieci i młodzieży.

Opiekunowie wycieczki
 (imprezy)
 (imienia i nazwiska oraz podpisy)

.....
 .....

Kierownik wycieczki
 (imprezy)

.....
 (podpis)

HARMONOGRAM WYCIECZKI (IMPREZY)

Data i godzina wyjazdu	Ilość km	Miejscowość	Program	Adres punktu noclegowego i żywieniowego

Adnotacje organu prowadzącego lub sprawującego nadzór pedagogiczny

Zatwierdzam

.....
 (pieczęć i podpis dyrektora szkoły)